

Att se historien på nytt

Leopold Ranke och historievetenskapens utveckling

Daniel Braw

Historieskrivningens historia, liksom idéhistorien i stort, framställs gärna i form av ett antal, varandra avlösande, epoker – humanismen, upplysningen, historicismen, och så vidare.¹ I nyare, i synnerhet tysk, historiografihistoria har framställningen av denna förändring ofta kommit att utgå från dessa epoker som paradigm eller disciplinära matriser.² De följer i och för sig inte på varandra genom direkta revolutioner, som hos Kuhn, utan genom en gradvis process, under påverkan av både vetenskapsinterna och vetenskapsexterna utvecklingar. ”Paradigmen” antar, i denna tolkning, formen av ideal i fråga om framställningssätt, metoder, övergripande historieuppfattning, etc. Enligt denna tolkningsmodell var de dominerande paradigmen under 1800-talet det historicistiska; det föregicks av upplysningshistorien och efterträddes av den historiska socialvetenskapen.³

För att denna tolkning ska vara användbar torde det krävas att det fanns ett implicit eller explicit, medvetet eller omedvetet, samförstånd om de principer som skulle styra historievetenskapen under 1800-talets första hälft. Huruvida ett sådant fanns är diskutabelt; vad som står klart är att något sådant samförstånd inte *upplevdes*.⁴ För förståelsen av historievetenskapens roll i 1800-talets ”livsvärld” torde dessa skilda och individuella upplevelser vara värda minst lika mycket uppmärksamhet som de förutsättningar och grundkategorier som står i centrum för paradigmanalysen. Också i fråga om fundamentala val präglades upplevelsen av fragmentering och konflikt. Droysen skriver i sin *Historik* att ”i alla viktigare frågor inom vår vetenskap råder oenighet mellan mästarna: både ifråga om sak och ifråga om metod förfar den ene si, den andre så; ständigt uppkommer frågan om huruvida historikern arbetar konstnärligt eller vetenskapligt eller bådadera, om han måste vara opartisk eller åtminstone få ta ställning för det goda och sanna, om historieforskningen måste söka efter lagar eller har att nöja sig med fakta”.⁵

Droysens mål med historiken var emellertid inte att ur detta förvirrade och förvirrande tillstånd lyfta fram de aspekter som historikerna trots allt hade gemensamma; inte heller var det att utveckla de tankar som kollegerna förvisso hade yttrat men inte utvecklat själva. Målet var snarare att utveckla en egen historik, en historieteori som på många sätt bröt med dominerande skolor inom historievetenskapen och istället visade hur historia borde studeras. Följaktligen introducerade Droysen begrepp och

idéer som var den existerande historieteorin främmande; i Droysens tappning antar historiedisciplinen en helt annan karaktär. I fallet Leopold Ranke var brytningen explicit.⁶ Att kritisera Rankeskolan visar sig, ur Droysens perspektiv, vara ganska enkelt: Rankes studenter tror att det räcker med att fastslå fakta, att sakuppgifterna själva talar ett begripligt språk, medan det i själva verket är så att det enda som kan göra det förgångnas spår begripliga är en medveten och konsekvent tolkning. De uppgifter som kan hittas i arkiven är, skriver Droysen, like lite historia som färgerna på konstnärens palett är en tavla.

Med Ranke själv, däremot, blir bilden mer komplicerad. Förvisso är det han som har lärt upp lärjungarna och grundat skolan som bär hans namn, men hans egen historieskrivning träffas inte direkt av kritiken. Problemet är inte att Ranke presenterar vadhelst han har funnit utan att ta hänsyn till behovet av framställning eller tolkning. Problemet är att Ranke går för långt i denna riktning: ”I synnerhet Ranke”, skriver Droysen, ”har ställt karaktärbeskrivningskonsten i förgrunden. Han älskar att skildra inte bara de intellektuella egenskaperna, utan också de moraliska, ja, han går så långt att också tar med yttre detaljer i fråga om kläder, röst och rörelse, så att man tror att man ser människorna framför sig som vore de livs levande.”⁷ Problemet med detta var, menade Droysen, att karaktärerna såsom de beskrevs snarare blev litterära gestalter än historiska – i litteraturens värld finns det ett samband mellan utseende, tanke och handling, medan verkliga människor bara i undantagsfall är så ”helgjutna, att de liksom har poetisk sanning”.⁸

Droysens kritik av Ranke och Rankeskolan belyser något av den komplexitet som präglade den tyska historievetenskapen under 1800-talet. Rankes förmenta tillvägagångssätt befanns bristfälligt, men trotsade samtidigt de kategorier som historiografikritiken rörde sig med: Ranke skrev både kritisk-vetenskaplig och litterär historia. För att förstå Rankeskolan måste man börja med Ranke själv, eftersom man först då kan få ett begrepp om hur mycket, och vad, av Rankes tillvägagångssätt som faktiskt överfördes från lärare till lärjungar. Härifrån kan man senare gå vidare till den tyska historiografihistorien under 1800-talet som helhet, och försöka att rekonstruera de mångahanda upplevelser, behov, ambitioner och förväntningar som under denna period omsattes i historievetenskap och som i hög utsträckning bestämde historievetenskapens mångskiftande och föränderliga karaktär.

*

Droysen hamnade, i sin kritik av Ranke, i den märkliga situationen att Ranke befanns fela på två, till synes oförenliga, punkter: dels antogs det att han trodde att fakta som sådana utgjorde historia, dels var hans framställningar alltför litterära till sin karaktär. Som lösning på dilemmat in-

fogade Droysen ett ”eller åtminstone hans skola” till beskrivningen av det första misstaget, men gick inte närmare in på hur de båda delarna av Rankes verk faktiskt var förenade. Droysen var varken den förste eller den siste att beskriva Ranke i form av historier, inte historia. Historikerkollegan Heinrich Leo, vars berömmelse idag huvudsakligen härstammar från hans grundläggande kritik av Rankes första verk, noterade å ena sidan att Rankes bok var skriven ”utan själ”, alltså att den framställde en samling obearbetade och ogenomtänkta sakuppgifter, å andra sidan att Ranke i samma verk gav uttryck för en sentimental människokärlek som på sin höjd kunde tolereras i en kvinnoalmanacka men som inte hade något med historia som vetenskap att göra.⁹

Enligt denna princip har Rankereceptionen och -tolkningen rört sig fram till nutiden. Georg Iggers har i en uppsats visat hur Rankeförståelsen i USA respektive Tyskland har skiljt sig åt så markant att de olika bilderna förefaller föreställa två olika personer: i Tyskland förstods Ranke som en stor historietolkare i idealistisk och religiös riktning; i USA såg man Ranke som en förespråkare för historieskrivning utan all slags tolkning.¹⁰ I ett av den senare Rankelitteraturens mer betydande verk, Leonard Kriegers *Ranke. The meaning of history*, återkommer denna uppdelning, men uppfattas som inneboende i Rankes egen uppfattning av historiedisciplinens uppgift: å ena sidan detaljkännedom, å andra sidan det universella perspektivet. Följaktligen framställs Rankes intellektuella liv som en serie försök att syntetisera dessa till synes oförenliga element till en helhet.¹¹ Den allmänna Rankeuppfattningen är, trots detta, fortfarande huvudsakligen uppdelad enligt det amerikansk-tyska mönstret.

Att Ranke också, som Droysen uppmärksammade, var en författare passade inte in i någon av dessa modeller. Till dessa båda bilder har under senare tid fogats en tredje, den av Ranke som *historieskrivaren*. Det viktiga elementet i Rankes verk, enligt denna riktning, är varken Rankes metod eller hans världsåskådning och historieuppfattning, utan hans litterära gärning och dess plats i den tyska litteraturens utveckling.¹² Droysens anmärkning har här, skulle man kunna säga, byggts ut till ett helt program.

Vad tolkningarna emellertid har gemensamt är att de lämnar de flesta frågor man kan ha om Rankes verk obesvarade, och lämnar stora mängder material åt sidan. Den idealistiskt-religiösa tolkningen kan stödja sig på ett antal ställen i Rankes korrespondens, ett antal ställen i Rankes föreläsningar, och ett mindre antal ställen i Rankes verk.¹³ Tolkningen säger emellertid ingenting eller ingenting övertygande om varför Ranke ur detta perspektiv fann vetenskaplig historia vara ett ofrånkomligt krav, inte heller varför Ranke skrev sina verk på det sätt han gjorde.¹⁴ Mest graverande är att tolkningen inte besvarar frågan: Om Ranke sökte ”Guds plan” eller ”Guds inverkan” i historien, varför skriver han då så förhållandevis lite om dessa ting, och så oändligt mycket mer om annat – om händelser och utvecklingar som ur det idealistiskt-religiösa perspektivet

måste te sig irrelevanta? Samma frågor kan, *mutatis mutandis*, ställas till tolkningarna av Ranke som (idealistisk) historiefilosof.

Den motsatta varianten, Ranke som kritisk forskare, täcker möjligen just denna aspekt, men ger samtidigt upphov till ett antal andra frågor som uppstår när man betraktar Rankes verk som helhet. Varför hävdade Ranke att historia är en konst lika mycket som en vetenskap? Varför menade Ranke att efter det kritiska studerandet är intuition av nöden? Varför försöker Ranke hela tiden expandera historievetenskapens räckvidd, och gav sig själv uppgifter som låg långt bortom det mänskligt sett genomförbara – varför räckte inte kritiska undersökningar och kritiska editioner av ett begränsat antal källor? Om Ranke hellre ville ha fragment av sanning än stora sjok av illusioner, varför betonar han alltid den historiska kontinuiteten och det historiska sammanhanget? Varför var Ranke överhuvudtaget intresserad av historia? På dessa frågor ger tolkningen av Ranke som tillämpare av den historisk-kritiska metoden inte några svar.

Återstår så den sista bilden, bilden av Ranke som historieskrivare. Om den första tolkningen rör sig på en nivå Ranke bara undantagsvis befann sig på, den andra på en nivå han förvisso arbetade på men också gärna lämnade, befinner sig denna tolkning på en mellannivå vars spänningar förvisso kan vara kreativa men samtidigt lätt blir övermäktiga. Medan det står klart att Ranke var en stor historisk stilist, med en dittills sällan skådad förmåga att göra det förflutna levande, är det mindre klart varför denna stilistik inte lika gärna hade kunnat utövas i form av den i samtiden så populära genren historiska romaner. Om Ranke huvudsakligen ville presentera en spännande och levande bild av det förflutna, varför gräva ner sig i arkiv och därtill kritiskt granska de uppgifter han fann? Varför de ständigt upprepade vetenskaps- och sanningskraven? Enklare hade varit att välja de uppgifter, epoker och personer som framstod som synnerligt spännande, och presentera dessa i biografins, romanens eller det opretentiöst berättande verkets gestalt. Och från det idealistiskt-religiösa perspektivet kan man fråga: Om Ranke bara ville presentera historien som ett drama, varför lade han sådan vikt vid reflektionen, vid förståelsen, vid kopplingen till det religiösa?

*

Det alternativ till tolkning som här ska presenteras utgår från en observation greve Paul Yorck gjorde i sin brevväxling med Dilthey. Rankes historieskrivning är, skrev Yorck, ”okulär”; det historiska skeendet blev framförallt *betraktat*. ”Ranke var”, skrev Yorck, ”just en estetiker, en äkta samtida och granne till Tieck: också hans kritiska grundsatsar är av okulär natur och proveniens”. Yorck fortsatte: ”Ranke är helt och hållet öga som historiker, känslan som något rent personligt behåller han för sig, det är att se historien, inte att leva den.”¹⁵

En som tidigt uppmärksammade denna egenhet i Rankes historieuppfattning och historieskrivning var den redan nämnde unge historikern Heinrich Leo. I sin recension av Rankes första bok, *Geschichten der romanischen und germanischen Völker*, gick han till angrepp inte bara mot Rankes godtyckliga sätt att citera och redovisa källor och hans föregivet feminina sentimentalitet, utan också mot Rankes återkommande inkluderande av fakta som var antingen irrelevanta eller osäkra. ”För näktergalar verkar Herr Ranke ha en särskild passion”, skrev Leo; på flera ställen i verket hade Ranke nämligen flikat in denna ornitologiska detalj.¹⁶ I kombination med tendenserna att skissera långa och komplicerade förlopp mycket kortfattat, att dra slutsatser som inte hade någon grund i materialet och göra ”poetiska tillägg” gjorde Rankes förkärlek för det irrelevanta hans verk till vad Leo kallade ”en förebild för historiska framställningar så som de inte ska vara”.¹⁷ I jämförelse med Rankes inledningsvis högt ställda kritiska och vetenskapliga ideal – enligt det kritiska appendixet sökte han den ”nakna sanningen”, inget annat – verkade hans verk rentav vara ett misslyckande.

Vad Leo betecknade som ovanor eller ren inkompetens var emellertid resultat av en tydlig intention från Rankes sida. I sitt svar på Leos kritik gjorde Ranke tydligt vilken denna intention var: åskådliggörande. ”Med uttrycket ’naken sanning’”, skrev Ranke, ”må man inte förbinda den nonsensartade idén om ett anatomiskt preparerande och kopierande. Den har jag aldrig haft. I kritiken av historiker har jag bara sökt efter originalitet, egna observationer och livsrikedom.”¹⁸ I historieforskningen gällde det inte bara att slå fast, genom användandet av historisk-kritisk metod, vilka källor som var trovärdiga och inte: målet var att upptäcka och reproducera det förflutna som livssammanhang. ”Historiens syfte”, sade Ranke i en föreläsning 1827, ”är att ställa det förflutna livet för ögonen”.¹⁹ Medlet för detta syfte var den litterära framställningen, historieskrivningen. När Rankeforskningen idag alltså i allt högre grad behandlar Ranke som *historieskrivare*, är det alltså i egentlig mening ingen nyupptäckt som har gjorts utan snarare en återupptäckt. Ranke var inte, som vissa har föreställt sig, en renodlad historieforskare eller motståndare till läsvärd historieskrivning; tvärtom poängterade han upprepade gånger att historien skiljer sig från andra discipliner i det att den också är en konst. ”Historikerns uppgift”, skrev han i *Französische Geschichte*, ”är litterär och vetenskaplig på samma gång; historia är konst och vetenskap samtidigt”.²⁰ Historieskrivningen ska inte bara uppfylla den filologiska kritikens strängaste krav – den ska också ge läsaren samma njutning som det allra mest lyckade litterära verk.²¹ De många upplagorna och översättningarna av Rankes verk tyder på att det var den läsande publiken, och inte bara den övriga historikerkåren, som utgjorde Rankes huvudsakliga läsekrets – och så var det också tänkt från Rankes sida.²²

Denna intention återspeglas tydligt i Rankes första verk.²³ Genom att

följa de historiker som skrev de mest levande framställningarna, genom liknelser och analogier och genom att återberätta detaljer försökte Ranke fånga stämningarna, färgerna och dimensionerna i det historiska skeendet. Och genom att, mitt i skildringen av intrikata historiska förlopp stanna upp och reflektera över universellt mänskliga fenomen, gjorde Ranke indirekt tydligt att mänskligheten i det förgångna tänkte, handlade och kände likadant som den samtida mänskligheten.²⁴ Det förflutna kom på detta vis närmare; det blev samtid. Ranke baserade sitt första verk inte på nya källor eller i egentlig mening en ny metod, utan på nya förväntningar och med ett nytt mål i sikte: det förflutnas ”församtidligande”.

Detta är också länken mellan Rankes första verk och de följande. I ett brev skrivet i juni 1825 berättar Ranke för sin förläggare Friedrich Perthes om en uppsättning handskrifter innehållande ”okänd, trovärdig och högtintressant information”.²⁵ Denna samling, sammanställd 1650 av en venetiansk diplomat, hade tidigare bara studerats av historikern Johannes von Müller, och von Müller hade bara, så tycktes det Ranke, läst en av 46 volymer. ”För mig vore det nödvändigt att läsa alltihop, från början till slut.”²⁶ Det första verk han skrev baserat på detta källmaterial, *Fürsten und Völker von Süd-Europa im sechzehnten und siebzehnten Jahrhundert* (1827), fick den programmatiska undertiteln ”övervägande baserat på opublicerade diplomatiska rapporter”. Diplomaternas rapporter var att föredra framför renässanshistorikernas redogörelser inte minst eftersom de saknade både de politiska bindningar och de politiska motiv som gjorde historikerna så otillförlitliga. Dessutom hade de, ofta i motsats till historikerna, själva upplevt det de rapporterade. Deras rapporter hade, med andra ord, den originalitet, de egna observationer och den livsriktighet Ranke tidigare hade sökt hos historikerna.²⁷

I själva umgänget med dessa källor utvecklade sig eller förstärktes emellertid ytterligare en aspekt av Rankes historieforskning som ofta har förbisetts i litteraturen om Ranke: den njutningsfulla upplevelsen av att vistas i det förgångna. Hur viktig den faktiskt var för honom, och för hans uppfattning av innebörden av att vara historiker, framgår av det motto han valde: *Labor ipse voluptas* – arbetet självt är njutningen. Varken sanning, Gud eller historia ansågs alltså definiera vad hans livsprojekt rörde sig om; arbete och njutning, däremot, gjorde det. Det var i mötet med de autentiska källorna som arbetet var som hårdast och därmed också njutningen som störst. ”Jag har aldrig förut levt i historien på det sätt jag gör nu”, skrev han i ett brev till sin bror Heinrich mot slutet av 1825. Följande världshistoriens utveckling ”känner jag den allra största njutning”.²⁸ I diplomaternas rapporter, där personer och situationer ofta beskrevs mycket åskådligt, var en väsentlig del av det förgångna räddad undan förgängelsen och tillgänglig för återupplevelse. Det samma gällde för de arkiv och bibliotek Ranke besökte under sin fyraåriga forskningsresa i Österrike och Italien 1827–1831. Det är knappast någon tillfällighet att

beskrivningarna av historiska upplevelser, ibland – typiskt nog – i termer av upptäcktsresande, är både fler och mer exalterade under denna period.

Även om det är Rankes användande av diplomatiska källor som har, som det heter, gått till historien, expanderade han snabbt sin källreper-toar. Redan hans tredje verk, om den serbiska revolutionen, baserades huvudsakligen på vad han hade erfarit muntligen från serber i österrikisk exil. När Ranke alltså beskrivs som motståndare till ”oral history” är detta alltså raka motsatsen till det faktiska förhållandet; Ranke var i själva verket ett slags pionjär på detta område.²⁹ I sina senare verk använde han sig också av flygblad och pamfletter – dessa var, som han skrev, ”stundens barn”, och fångade på så sätt något av färger och stämningar som andra källor saknade. Hans samling av flygblad var rentav, som Siegfried Baur har noterat, sex gånger större än hans samling av diplomatiska rapporter.³⁰ Detta säger något väsentligt om Rankes källuppfattning: överallt där historiskt liv på något sätt fanns bevarat – det må vara i form av litteratur, brev, arkitektur eller traditioner – hade historikern källor för historisk forskning. Beroende på kategori måste de naturligtvis läsas på olika sätt, och deras användningsområde i den historiska framställningen var av olika slag. En sak hade de emellertid gemensamt: deras karaktär av ”reliker av historiskt liv”³¹.

Historikerns roll var emellertid inte enbart att återuppleva historien utan också, som redan antytt, att återuppliva den – det vill säga, att dela sin historieupplevelse och göra det förflutna tillgängligt för samtiden. Här var en uppgift Ranke, med sitt starka kallelsemedvetande, kunde uppfatta som sin.³² Rankes bakgrund som lärare, och den därmed följande lärarrollen, ska inte heller underskattas. ”En önskan har jag närt redan från min ungdom”, skrev Ranke 1818, ”att vinna inflytande över unga hjärtan: att uppfostra och bilda de unga sinnena till att begripa det evigt sköna, goda, gudomliga – att bli en ungdomens lärare”.³³ Redan från början fanns en starkt kommunikativ aspekt av Rankes företag. Vetenskaplig historieskrivning, i betydelsen skrivande för andra historiker, var Ranke främmande. Målet var hela tiden att kommunicera, och kommunicera med så många som möjligt.

Det som skulle kommuniceras var alltså historia som samtid. För att skapa denna samtidseffekt använde Ranke sig av ett stort antal litterära medel, av vilka här endast tre ska diskuteras: detaljer, paralleller och reflektioner. De används, i olika utsträckning och på delvis olika sätt, i samtliga Rankes verk; här kommer främst exempel från hans *Französische Geschichte*, ofta räknat som ett av hans mest lyckade verk, att presenteras.

För att börja med den sistnämnda: i Rankes verk spelar reflektionerna, vid sidan om återberättandet av händelseförloppet, en central roll. Ranke inleder *Französische Geschichte* med en reflektion: ”det finns olika slags krig och olika slags hjälteära”, skriver han. ”Den främsta äran tillhör dem som genom segerrika vapen har öppnat nya skådeplatser för mänsklig-

hetens kultur och övervunnit barbariet”.³⁴ Men också inne i själva framställningen fann Ranke det uppenbarligen viktigt att närmare beskriva händelser och utvecklingars väsen. Ranke diskuterar exempelvis frågan om förhållandet mellan den auktoritet makthavare har i sig själva och den auktoritet som tillkommer dem genom omständigheter, och omvänt hur undersåtarnas frivilliga lojalitet förhåller sig till den påtvingade. ”Maktens hemlighet”, skriver Ranke, ”bygger på att de båda sammanfaller.” Utan den naturliga auktoriteten vore ingen utveckling möjlig; men fursten måste också motsvara den auktoritet han har fått.³⁵ Ytterligare ett exempel är när Ranke, beskrivande kardinal de Retz, flikar in att för de flesta namnkunniga människor är det starka intryck under deras ungdomstid som bestämmer deras livs riktning.³⁶

Rankes reflektioner kring historiens och människans natur har hittills gärna lästs som medvetna eller omedvetna fragmentariska uttryck av en världs- eller människouppfattning. Därmed har emellertid deras litterära funktion förbisetts. Dessa reflektioner lyfter och breddar beskrivningen; det är inte längre enskilda, isolerade människor och fenomen som beskrivs, utan exempel på allmänna sakförhållanden av mer eller mindre universell giltighet; i många fall knöt de an till erfarenheter läsarna själva kunde tänkas ha gjort eller komma att göra. En liknande breddning genomförs genom Rankes paralleller och analogier, ibland lånade av de historiska aktörerna själva. Om Coligny heter det till exempel, att han på samma sätt som Washington efter varje förlust stod desto stadigare.³⁷ Enligt samma princip, men i motsatt kronologisk riktning, skriver Ranke att ”liksom i antiken Aten inte går att tänka sig utan Sparta, Rom utan Karthago, så kan man varken tänka sig eller förstå Frankrike under 1500-talet och 1600-talet utan motsättningen med den spanska monarkin.”³⁸ Återigen anspelande på antikens historia skriver Ranke om Henrik III och hertigen av Guise att ”man skulle vilja jämföra dem med Bomilkar och Hanno, eller med två romerska konsuler, som hatande varandra till döds bekämpar samma fiende”.³⁹

Genom att de historiska personerna inkluderas i en sfär av gemensam mänsklig erfarenhet – ”så är det, helt enkelt” (*so ist es nun einmal*) är en av Rankes flitigast använda formler för detta fenomen – framstår det förflutna som begripligt och gripbart. Det var ungefär som nuet, och dess invånare tänkte och handlade på samma sätt som dagens. Genom att knyta an till kunskaper läsaren redan kunde tänkas ha, kunde Ranke med associationens hjälp effektivt skapa en bild av ett komplext förhållande. Därmed hade det förflutna blivit församtidligt. Poängen här är inte Rankes ”universalistiska” människouppfattning i sig, även om det tvivelsutan fanns en stark tendens av denna karaktär i hans tänkande: det psykologiserande läsandet av källor, som Ranke demonstrerade redan i sitt *Zur Kritik*-appendix till sin första bok, byggde på att motiv, drivkrafter och lidelser var universella.⁴⁰ Poängen är snarare att Ranke genom att ständigt

hänvisa till denna gemensamma erfarenhet av vad det är att vara människa kunde avmystifiera och avhistorisera det förflutna, i enlighet med det övergripande syftet att göra historia till samtid.

Slutligen, detaljerna – kanske Rankes mest verkningsfulla i medel för att nå målet, denna *Vergewärtigung* av det förflutna. Som redan har antytts fick Ranke tidigt kritik för denna aspekt av sitt framställningsätt, men fann det uppenbarligen likväl befogat att fortsätta på det spår som hade slagits in i hans första bok, *Geschichten der romanischen und germanischen Völker*. I sin *Französische Geschichte* använder Ranke detta medel bland annat i sina beskrivningar av kungarna. Frans I sågs ägna sig åt vapenövningar i stekande sol, och ska på en dag ha brutit sextio lansar.⁴¹ Henrik IV skattade, noterar Ranke, säckpipa och skalmeja högre än mer konstfull musik.⁴² När direkta uppgifter saknades, var det faktiskt tillåtet att föreställa sig hur det kunde ha sett ut: sålunda skriver Ranke om Ludvig XIV:s deltagande i krigföringen att ”man ser honom liksom, hans blick riktad mot kartan, följande arméernas rörelser; han överväger förhållandet inte bara mellan den fientliga makten och den egna, utan också mellan de enskilda truppavdelningarna, de enskilda vapenslagens relativa styrka, varje brist och medel för att kompensera den.”⁴³

Försöker man tolka Ranke som en renodlat kritisk historiker, framstår dessa inslag som gåtfulla; uppgifterna är ofta på god väg åt det anekdotiska. Likaledes, om man försöker förstå Ranke som en historietänkare, -teoretiker eller rentav -filosof utgör detaljrikedomen i hans framställning av det förflutna snarast en anomali. De många sakuppgifterna bidrar inte till att analysen av det historiska förloppet och de därpå inverkan krafterna blir tydligare för läsaren.⁴⁴ Inte heller tjänar de Rankes förmenta mål, att identifiera och beskriva gudomlig inverkan i historien eller rentav en gudomlig plan.

Nu var emellertid, som Ranke ofta påpekade, den historiska framställningens mål ett annat: att lägga det förflutna framför ögonen som vore det samtid. För detta mål var detaljerna ett synnerligen verksamt medel: genom att välja ut och återge detaljer som, trots att de kunde verka irrelevanta, fångade något väsentligt, något levande, i en situations eller persons natur, kunde Ranke effektivt uppnå målet. Ett fåtal väl valda detaljer var nog för att sätta igång läsarens föreställningsförmåga och historiska inlevelse. När Ranke därför skriver att Henrik IV delade svartbröd med sina soldater är det inte någon faktamässig omväg eller tecken på bristfällig selektionsförmåga utan snarast en litterär genväg: genom denna upplysning har en specifik aspekt av kungens natur, nämligen hans enkla, robusta och naturliga karaktär, kommit till liv; bilden av en kung som äter enklast tänkbara mat i enklast tänkbara sällskap har en anslående åskådlighet.⁴⁵

Åskådligheten i Rankes framställning, för vilken användandet av detaljer var ett av flera medel, var i sin tur en följd av Rankes övergripande

intention att göra det förflutna till samtid. Det historiska liv som han gestaltade i sina verk var inte resultatet av egna spekulationer – Rankes reaktion mot den historiska romanen som historiebeteckning är väl känd. Snarare var det ett och samma liv som han hade funnit i källorna. Genom att lagras på detta sätt hade det uppnått vad Ranke kallade ”jordisk odödlighet” och existerade på detta sätt konstant samtidigt med nutiden.⁴⁶ Kopplingen mellan forskning och historieskrivning var därmed närmast tänkbara; i sina verk skapade och återskapade Ranke den upplevelse av samtidighet som präglade hans forskarverksamhet.

*

Upplevelsen av historien, och det påföljande försöket att upprepa och dela denna upplevelse, kan endast förstås mot bakgrund av uppfattningen om det förflutnas natur. Utan denna dragning till det förflutna skulle det, som Allan Megill har skrivit, inte finnas någon impuls till historierekonstruktion.⁴⁷ Ranke utvecklade, som tidigare påpekat, inte på någon av dessa nivåer något sammanhängande system, än mindre någon filosofi. Inte desto mindre, på samma sätt som det finns en historieteori implicit i hans sätt att forska och skriva, finns det en implicit historieuppfattning i hans verk. Den ensidiga koncentrationen på historieteori som har präglat senare tids intresse för ”förvetenskapligandet” av historiedisциплиnen under början av 1800-talet har, skulle man kunna hävda, förbisett just det faktum att tillvägagångssättet, vilket det än vara må, är en följd av en ny uppfattning av det ämne som ska undersökas och nya förväntningar på vilka resultat som kan och bör uppnås. Utanför denna relation antar tillvägagångssättet en delvis annorlunda karaktär.

Någon uttömmande beskrivning av Rankes historieuppfattning kan här inte företas. Däremot kan några centrala begrepp diskuteras. Dessa begrepp är objektivitet, universalitet och liv.

Objektivitet är kanske det begrepp som allra närmast förknippas med Ranke, och då i meningen opartiskhet och vetenskaplighet. Även om dessa ideal också präglade Rankes historievetenskapliga strävan, och även om Ranke ibland använde objektivitet som närliggande begrepp, var objektiviteten som han förstod den både annorlunda och större. Som Gunter Berg har noterat förekommer begreppet objektivitet ganska sällan hos Ranke, och när det faktiskt förekommer används det övervägande för att beskriva ett fenomenens objektiva existens.⁴⁸ Här avses därmed något annat än historikerns eller historievetenskapens objektivitet: här avses historiens, det förflutnas, objektiva existens. Historikerns objektivitet bestod, som Manfred Asendorf har skrivit, i förmågan att återspegla historiens objektivitet.⁴⁹ ”Vår uppgift är bara”, som Ranke sade i en sina föreläsningar för den bayerske kungen Maximilian II, ”att hålla oss till objektet.”⁵⁰ Denna uppfattning av historiens natur och karaktär är tydligt

reflekterad i Rankes framställningssätt: konsekvent framställer han sig själv som ett slags ciceron, och positionerar läsarna som ett resesällskap. Själva framställningen blir på detta sätt en vandring genom det historiska rummet, i hög grad lik en vandring genom ett landskap eller ett besök av ett konstmuseum.⁵¹ På samma sätt som en ciceron gör Ranke klart vad man måste betänka innan man går vidare, vad det är man ser, och vart vandringen fortsätter.⁵²

Man skulle naturligtvis kunna argumentera för att denna framställningsform är helt oberoende av historieuppfattningen. Helt klart är det ogörligt att utveckla en historiefilosofi endast på grundval av denna retoriska eller litterära egenhet hos Ranke. Dessutom skulle ett sådant försök gå emot Rankes intentioner: Ranke vände sig konsekvent emot alla försök att fånga historiens natur i begrepp och kategorier. Lika klart, är emellertid, att metaforen inte hade fungerat om den inte på något vis hade motsvarat en egenskap hos den verklighet den beskrev. ”Vi står här”, skrev Ranke vid ett tillfälle i *Französische Geschichte*, ”i mitten av århundradena: vi liksom hör de olika tidsåldrarna häva upp sina röster, vid sidan om det hierarkiska förflutna bruset av en demokratisk framtid.”⁵³

I historiens objektivitet låg också att historikern var en upptäckare och guide, inte en tolk eller systembyggare. Som Stefan Jordan har påpekat, förekommer ordet *Interpretation* väldigt sparsamt hos historieteoretiker under 1800-talets första hälft; man tänkte sig generellt, menar Jordan, att historiebilden så att säga utvecklade sig själv, och att historikerns bidrag till denna utveckling främst var att hålla sig undan, det vill säga att undvika att störa den framväxande bilden genom egna tankar och känslor.⁵⁴ För Droysen tedde sig detta arbetssätt som ett oreflekterat anhopande av sakuppgifter, ett samlande av fakta utan mening eller mål. (Att Droysen därmed förbisåg Rankes ”idealism” och hans föreställning om krafter och tendenser som historiska aktörer kan tjäna som en påminnelse till senare tider att Rankes ”historiefilosofi” är ett förhållandevis sent tillskott till Rankereceptionen.) Det till synes osystematiska och oreflekterade tillvägagångssättet var alltså inte ett resultat av omedvetenhet utan en återspeglning av en speciell föreställning om hur historisk kunskap kom till. Samma tankegång finns hos Ranke: historikern konstruerar inte ett sammanhang, utan finner och rekonstruerar en redan objektivt existerande kontext. Historikerns utmaning var, som Ranke sade i en föreläsning om modern historia hållen i mitten av 1840-talet, att ”göra oss så fria från tidens intressen att vi också här kan uppfatta händelsernas reella objektivitet”.⁵⁵ I inledningen till *Französische Geschichte* skriver Ranke sålunda, att det var hans intention och önskan att komma förbi de historiska kontrahenternas ömsesidiga anklagande och senare historikers ofta inskränkta uppfattningar, och genom tillförlitliga urkunder nå fram till betraktandet av de stora sakförhållandenas objektivitet.⁵⁶

Universalitet var redan från Rankes första verk en målsättning för den

historiska uppfattnings- och framställningsförmågan.⁵⁷ Men universaliteten var, på samma sätt som objektiviteten, också en egenskap hos det förflutna: det gick helt enkelt inte, menade Ranke, att dela upp i enstaka episoder eller enstaka länders historia och samtidigt vara historiskt korrekt. ”Man kommer till en punkt”, skrev Ranke 1830, ”när utvecklingen inte längre är nationell, utan helt och hållet universell.”⁵⁸ Denna universella historia var emellertid inte detsamma som världshistoria i betydelsen allting som hade hänt i världen. Snarare innebar universalitet hos Ranke ett tanke-, handlings- och livssammanhang – en gemensam utveckling. De folk och stater som var delar av detta sammanhang, och utvecklades tillsammans med andra, var i egentlig mening historiska; de som stod utanför detta sammanhang och inte deltog i den gemensamma utvecklingen var möjligen intressanta för andra vetenskaper, men de låg utanför historikernas intresseområde.⁵⁹

Den universella utvecklingen manifesterade sig inte enbart i det faktum att liknande tendenser spred sig genom det historiska sammanhanget, utan lika mycket i de konflikter och stridigheter som förekom mellan de inblandade: också i konflikterna fanns, menade Ranke, ett produktivt element. Ovan nämndes exemplet Frankrike och Spanien; förhållandet mellan protestantism och katolicism är det samma, dvs. den ena polen kan inte tänkas utan den andra.⁶⁰ I sista meningen i *Französische Geschichte* fastslår han just detta: aktion och reaktion hade drivit fram en ny världsålder.⁶¹ En viktig förutsättning för detta bejakande av antagonismens produktivitet var emellertid ett antagande Ranke tidigt gjorde, nämligen att det i modern tid aldrig hade förekommit att en enda makt hade lyckats underkasta sig alla andra. Flera försök hade förvisso gjorts; men, som Ranke skrev i *Französische Geschichte*, ”det ligger i de europeiska förhållandenas natur, att en makt som strävar efter övervalde också framkallar starka motsatser”.⁶² Det universella historiska sammanhanget hölls så samman, som Georg Iggers har noterat, av en automatisk harmoni.⁶³

Liv – detta begrepp må verka intetsägande, men var inte desto mindre ett av Rankes grundbegrepp; man skulle rentav kunna säga att det var själva grundbegreppet, eftersom det innehöll alla andra aspekter av det förgångna som Ranke fann tilltalade, intressanta och viktiga. Också detta begrepp, och allt vad det stod för, följde Ranke genom hans karriär. Hans användande av begrepp som idéer, tendenser och krafter kan ses som ett försök att sätta på ord på den fundamentala upplevelsen av historia som liv.⁶⁴ Att terminologin ibland kan tyckas vara lite svävande beror alltså inte på avsaknad av stringens, utan på att begrepp i dessa sammanhang nödvändigtvis är och måste förbli tentativa. Det är, skulle man kunna säga, snare historiepoesi än historiefilosofi. ”Det spädaste, mest ofattbara, mäktigaste och oövervinnligaste i mänskliga ting är tendensen”, som Ranke uttryckte det.⁶⁵

Liv manifesterade sig på två sätt: genom individuell utveckling och

genom gemensamma förbindelser. Liv betydde utveckling, samarbete, konflikter, dynamik, växande, expansion, kraft. ”I människornas historia”, skrev Ranke i *Französische Geschichte*, ”finns det inget som saknar liv.”⁶⁶ Detta liv behövde inget mål utanför sig självt för att framstå som meningsfullt, utan utgjorde redan i sig självt ett meningssammanhang. Rankes val av historisk epok – hans arbete rör huvudsakligen perioden 1500–1800 – är helt i linje med detta kunskapsintresse. I det tidigmoderna Europa var, som Wolfgang Hardtwig har påpekat, enhets- och mångfaldsprinciperna särskilt tydligt i verket.⁶⁷ Enheten manifesterade sig i de gemensamma intellektuella, sociala och kulturella tendenser som gjorde sig gällande överallt samtidigt. Mångfalden gjorde sig gällande i de enskilda nationernas utveckling till betydande stater med betydande egna intellektuella och kulturella prestationer. Den romerska kyrkans hierarkiska struktur hade ersatts av både politiskt och religiöst fria makter, vars utveckling dessutom motsvarades i kulturell och vetenskaplig utveckling. I detta historiska rum fanns en utveckling och dynamik utan motstycke i historien; dessutom, vilket inte var oviktigt, gick den moderna historien att återskapa på ett helt annat sätt än tidigare epokers, eftersom källorna var rikare och mer mångfaldiga. Det var, som Ranke erfor under sin arkivresa 1827–1831, både möjligt och höggradigt önskvärt att ”leva i historien”.

*

När Ranke alltså talar om *Vergegenwärtigung* av det förflutna, är det inte vilket förflutet som helst som ska göras till samtid – det förflutna antogs inte vara mänsklighetens brott och missöden, utan motsvara just denna vision av historia som objektivitet, universalitet och liv. Frågan blir här – varför? Varken den idealistiska eller den kritiska tolkningen tillhandahåller några särskilt övertygande svar på denna fråga, och den litterära tolkningens förespråkare har heller inte gett någon klar bild av bakgrunden till Rankes församtidligande av det förflutna.

Vad den idealistisk–religiösa tolkningen emellertid har uppmärksammat, och som är värt att ta fasta på, är att drivkraften var religiös: både det historiska arbetet och den historiska njutningen var svar på en existentiell fråga. Genom att göra just detta förflutna till samtid expanderar historikern – och senare läsaren – inte bara sin faktakunskap, utan sin existens. Tiden är glömsk och vardagen är en ständig inskränkning; umgänget med historien är en väg ut ur denna trånga tillvaro, en befrielse och en flykt till en sfär där man kan, som Ranke sade i en föreläsning från mitten av 1830-talet, ”andas friare”.⁶⁸ På så sätt var alla aspekter av Rankes historiska praxis – källkritiken, historieskrivningen, objektiviteten, universaliteten – ett enda sammanhängande ”försök till transcendens”.⁶⁹

Detta är en ganska annorlunda målsättning än den Ranke ibland upp- ges ha haft, att påvisa hur Gud har ingripit i historien eller hur det histo- riska förloppet står i förbindelse till en gudomlig plan. Någon sådan plan står emellertid inte att finna i Rankes verk. Till skillnad från exempelvis Hegel och Droysen upplevde sig Ranke uppenbarligen inte behöva de- monstrera försynens eller förnuftets roll i historien;⁷⁰ teodicéproblemet uppstod aldrig i hans historieuppfattning, eftersom historien redan uppfat- tades som välvillig, förnuftig och meningsfull.

I jämförelse med dessa intentioner kan Rankes ambition att göra det förflutna till samtid tyckas begränsad och sekulär. Ranke uppfattade den emellertid inte så. Återupplevelsen av det förflutna var inte bara estetisk njutning av historiens spänning och färgrikedom. Den var också en del av det övergripande projektet i Rankes generation: människans bildning, utvecklingen av de ytterst sett gudomliga anlag som hade lagts ned i varje människas individualitet. Ranke var i hög grad en produkt av det utbildningsväsende som hade utvecklats just på bildningsidealets grund, och det var också i denna anda han själv undervisade vid gymnasiet i Frankfurt an der Oder.⁷¹ Detta var ett intellektuellt och kulturellt arv han medvetet tog med sig in i historievetenskapen, och det är mot bakgrund av detta man kan förstå hans existentiella engagemang för historieforsk- ning och historieskrivning. Genom att sätta sig i kontakt med det förflutna, i alla dess variationer och samtidigt i dess helhet, utvidgade människan inte bara sin kunskap utan också sin egen existens. Historieforskningen ledde således inte så mycket till kunskap om Gud och Guds handlande som till Guds egen kunskap, alltså den ideala och fullständiga kunskapen. ”Just till denna försöker vi, genom historieforskningen, att komma fram; hon rör sig helt och hållet i denna strävan”, sade Ranke i det tal han höll vid tillträddandet av professuren vid universitetet i Berlin 1836. ”Vem skulle då vilja fråga om denna kunskap är nyttig eller inte? Det räcker att vara medveten om att en sådan kunskap, om någon, bidrar till den mänsk- liga andens fullkomning.”⁷²

*

I alla de avseenden som har beskrivits ovan finns det betydande likheter mellan Ranke och samtida historiker, och mycket av det Ranke utvecklade fördes vidare till nästa generation av historiker. På så sätt är förståelsen av Ranke nödvändig för förståelsen av 1800-talets tyska historieveten- skap. Lika viktigt är emellertid det som försvann i överföringen, det som förvandlades under traderandet mellan personer och mellan generationer och det som tillkom – i form av nya upplevelser, nya minnen och nya politiska konstellationer. Allt detta sammantaget bidrog till den komplexa bild av historievetenskapen som Droysen tecknade, och till fragmente- ringen och förvandlingen av Rankearvet. Att det bland Rankes studenter

fanns personer som Sybel, Burckhardt, Giesebrecht, Dove och Waitz anyder något av denna komplexitet.

Summary

Seeing history anew. Leopold Ranke and the development of the historical discipline. By Daniel Braw. The idea that there was a process of "scientificisation" of historical research and writing in the late eighteenth and early nineteenth centuries is largely undisputed. Yet, as influential meta-historical analyses such as Droysen's lectures on *Historik* make clear, there was no experience of consensus concerning the meaning and nature of "scientific history". Different kinds of interests – political, religious, existential – were integrated in the study of history, and led to a variety of approaches and ideals.

In this article, one of the most influential of these approaches, that of Leopold Ranke (1795–1886) is outlined. While it has been a commonplace assumption among commentators that Ranke's study of history amounted to a search for God or "divine ideas", there is little support for this notion in Ranke's works. Using Ranke's *Französische Geschichte* as example, the article attempts to develop a new interpretation of the interests and intentions that shaped Ranke's approach to history.

The starting point of this interpretation is Count Yorck's observation that Ranke's works are characterised by their "ocularity", that is, the contemplation of the past as a spectacle. For Ranke, the past was, above all, life; and his attempts at innovation in terms of research, writing, and overall attitude towards the past might all be seen as parts of the same effort to capture and communicate as much of this life as possible.

Although this effort had little to do with theology, it nevertheless had an existential significance: by widening the circle in which life in the present was lived, the human existence gained new depth and intensity. History, in this way, contributed to "the perfection of the human mind" (Ranke).

Noter

1. För en förtjänstfull genomgång av tendenser inom samtida tysk historiografihistorisk beskrivning, se Mats Persson: "Upplysningen och historismen: Utsikt över ett forskningsläge" i *Lychnos* 2000, 59–105.

2. Den kanske mest storskaliga och konsekvent genomförda framställningen av historievetenskapens historia "als Abfolge der drei Wissenschaftsparadigmen 'Aufklärungshistorie', 'Historismus' und 'Historische Sozialwissenschaft'" är Horst Walter Blanke: *Histo-*

riographiegeschichte als Historik (Stuttgart och Bad Cannstatt, 1991), 7. Se också Jörn Rüsen: "Von der Aufklärung zum Historismus. Idealtypische Perspektiven eines Strukturwandels" i Horst Walter Blanke & Jörn Rüsen: *Von der Aufklärung zum Historismus. Zum Strukturwandels des historischen Denkens* (Paderborn, München, Wien & Zürich, 1984), 15–57; Friedrich Jaeger och Jörn Rüsen: *Geschichte des Historismus. Eine Einführung* (München, 1992), 41–72; Jörn Rüsen:

Konfigurationen des Historismus. Studien zur deutschen Wissenschaftskultur (Frankfurt a. M., 1993). För en diskussion av denna tolkning, se Stefan Jordan: *Geschichtstheorie in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts. Die Schwellenzeit zwischen Pragmatismus und Klassischem Historismus* (Frankfurt & New York, 1999), 34–43, 210–232; för kritik, se Georg G. Iggers: "[Recension av] *Von der Aufklärung zum Historismus. Zum Strukturwandel des Historischen Denkens*" i *History and Theory* 26 (1987), 114–121.

3. Det centrala begreppet historicism (*Historismus*) har en egen, synnerligen komplex historia. Dess användande som beskrivning av forskningspraxis, vetenskapsparadigm eller historieteori (i betydelsen *Historik*) är en relativt ny företeelse; se Jordan: *Geschichtstheorie*, 11. Om *Historismus*-begreppet historia och användning se Otto Gerhard Oexle: "'Historismus'. Überlegungen zur Geschichte des Phänomens und des Begriffs" i *Geschichtswissenschaft im Zeichen des Historismus. Studien zu Problemgeschichten der Moderne* (Göttingen, 1996), 41–72.

4. Se t.ex. Blankes egen, till synes tungt vägande, invändning: "Um es sogleich vorwegzunehmen: meine Argumentation ist zu einem gewissen Grade notwendig zirkulär. Vor dem Hintergrund der Kenntnis der Literatur und der wichtigsten Quellen [...] konstruiere ich zunächst [...] drei Typen [...]. Anschließend [...] verende ich eben diese Idealtypen, um mit ihrer Hilfe Ordnung in das "unendliche Chaos" der empirischen Befunde zu bringen, und um diese Befunde zu interpretieren." Blanke, *Historiographiegeschichte*, 48.

5. Johann Gustav Droysen: *Historik*, bd I, red. Peter Leyh (Stuttgart & Bad Cannstatt, 1977), 3f.: "Daher die nicht eben erfreuliche Erscheinung, daß in allen wichtigeren Fragen unserer Wissenschaft zwischen den Meistern selbst Zwiespalt ist, daß sowohl sachlich wie methodisch der eine so, der andere anders urteilt und verfährt; immer wieder kommt es in Frage, ob der Historiker künstlerisch oder wissenschaftlich oder beides zugleich arbeitet, ob er unparteiisch sein müsse oder wenigstens für das Gute und Wahre Partei nehmen dürfe, ob die historische Forschung nach Gesetzen suchen müsse oder sich mit Tatsachen zu begnügen habe..." Se också "An Friedrich Perthes. Berlin, 30. Oktober 1836" i Johann Gustav Droysen: *Briefwechsel*, red. Rudolf

Hübner, bd I (Berlin och Leipzig, 1929), 104. Liknande avsaknad av konsensus noterades tidigare av Hegel: "Die Engländer und Franzosen haben [...] vortreffliche Geschichtsschreiber; bei uns, wenn man die *Kritiken der Geschichtsschreiber* seit zehn oder zwanzig Jahren ansieht, findet [man], daß beinahe jede Rezension mit einer eigenen Theorie über die Art, wie Geschichte schreiben werden *soll*, anfängt, einer Theorie, die der Rezensent der Theorie des Geschichtsschreibers entgegenstellt. Wir sind auf dem Standpunkt, immer uns zu bestreben und noch zu suchen, wie die Geschichte geschrieben werden *soll*." Georg Wilhelm Friedrich Hegel: *Werke*, vol. 12: *Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte* (Frankfurt a. M., 1976), 549 f.

6. Ranke är möjligen mera känd som *von* Ranke, men adlades först i sitt sjuttionde levnadsår (1865), m.a.o. efter att han hade utvecklat de tankar och skrivit de verk vilka denna artikel behandlar.

7. Droysen: *Historik*, 239.

8. *Ibid.*

9. Heinrich Leo: "[Recension av] *Geschichten der romanischen und germanischen Völker von 1494 bis 1535*, von Leopold Ranke" i *Ergänzungsblätter zur Jenaischen Allgemeinen Literatur-Zeitung* 17/18 (1828), 133.

10. Georg G. Iggers: "The image of Ranke in American and German historical thought", *History and Theory* 2 (1962), 17–40.

11. Leonard Krieger: *Ranke: The meaning of history* (Chicago och London, 1977) – med kapiteltitlar som "The incomplete historian", "The first synthesis", "The second synthesis" och "The final resolution".

12. Se Daniel Fulda: *Wissenschaft aus Kunst. Die Entstehung der modernen deutschen Geschichtsschreibung 1760–1860* (Berlin, 1996); Wolfgang Hardtwig: "Historismus als ästhetische Geschichtsschreibung: Leopold von Ranke" i *Geschichte und Gesellschaft* 23 (1997), 99–114; Johannes Süßmann: *Geschichtsschreibung oder Roman? Zur Konstitutionslogik von Geschichtserzählungen zwischen Schiller und Ranke (1780–1824)* (Stuttgart, 2000). Se också Hermann von der Dunk: "Die historische Darstellung bei Ranke: Literatur und Wissenschaft" i Wolfgang J. Mommsen (red.): *Leopold von Ranke und die moderne Geschichtswissenschaft* (Stuttgart, 1988), 131–165; Rudolf Vierhaus: "Historiography between science and art" i Georg G. Iggers & James M. Powell

(red.): *Leopold von Ranke and the shaping of the historical discipline* (Syracuse, 1990), 61–69; Kathrin Maurer: *Discursive interaction: Literary realism and academic historiography in nineteenth-century Germany* (Heidelberg, 2006), 21–49.

13. Till de oftast citerade passagera hör ”An Heinrich Ranke. Frankfurt a. O., Ende März 1820” i Leopold von Ranke: *Das Briefwerk*, red. Walther Peter Fuchs (Hamburg, 1949), 18: ”In aller Geschichte wohnt, lebet, ist Gott zu erkennen. Jede Tat zeuget von ihm, jeder Augenblick prediget seinen Namen...”

14. Även om viss kritik har uttryckts mot tolkning av Rankes arbete som ett idealistiskt-religiöst företag är kontinuiteten mer betydande: se t.ex. Süßmann: *Geschichtsschreibung*, 243: ”Gottes Finger in der Geschichte sichtbar zu machen, die Geschichte als Offenbarung zu deuten, sie so zu schreiben, daß diese Offenbarung Gottes deutlich wird, erweist sich als das höchste, das äußerste Darstellungsziel von Rankes *Geschichten*.”

15. *Briefwechsel zwischen Wilhelm Dilthey und dem Grafen Paul Yorck v. Wartenburg 1877–1879*, red. Sigrid v. d. Schulenburg (Halle, 1923), 59–60.

16. Leo: ”[Recension av] *Geschichten*”, 133: ”Für die Nachtigallen scheint Hr. R. eine besondere Passion zu haben...”

17. Leo: ”[Recension av] *Geschichten*”, 131.

18. Leopold Ranke: ”Erwiderng auf Heinrich Leo’s Angriff” i *Sämmtliche Werke*, bd 53/54, red. Alfred Dove, andra och tredje uppl. (Leipzig, 1890), 663.

19. ”[Über die Entwicklung der Literatur seit den Anfängen des 18. Jahrhunderts]” i Leopold von Ranke: *Aus Werk und Nachlass*, bd IV, red. Volker Dotterweich och Walther Peter Fuchs (München och Wien, 1975), 64: ”...der Zweck der Historie ist, das vergangene Leben sich vor Augen zu stellen...”

20. Leopold Ranke, *Französische Geschichte vornehmlich im sechzehnten und siebzehnten Jahrhundert*, andra uppl., bd V (Stuttgart, 1861), 6: ”Die Aufgabe des Historikers [...] ist zugleich literarisch und gelehrt; die Historie ist zugleich Kunst und Wissenschaft.”

21. Ibid.

22. Se t.ex. ”An Friedrich Perthes. Wien, 25. Febr[uar 18]28” i *Das Briefwerk*, 144; ”An Friedrich Perthes. Venedig, 22. Januar 1829” in Leopold von Ranke: *Neue Briefe*, red. Hans Herzfeld (Hamburg, 1949), 118.

23. Förtjänstfulla tolkning av Rankes *Geschichten der romanischen und germanischen Völker* är bl.a. Ernst Schulin: ”Rankes Erstlingswerk oder Der Beginn der kritischen Geschichtsschreibung über die Neuzeit” i *Traditionskritik und Rekonstruktionsversuch* (Göttingen, 1979), 44–64; Felix Gilbert: *History: Politics or culture? Reflections on Ranke and Burckhardt* (Princeton, 1990), 11–45; Siegfried Baur: *Versuch über die Historik des jungen Ranke* (Berlin, 1998), 67–99.

24. Leopold Ranke: *Geschichten der romanischen und germanischen Völker von 1494 bis 1535* (Leipzig & Berlin, 1824), 253: ”Wer kennt die unergründete Tiefe der Seele, wo sie bewußtlos schafft und bewußtlos leidet, wo die Wurzel ihrer Gesundheit und Krankheit ist?” Se också *Geschichten*, 279: ”So pflegen diese Dinge vom Uebergewicht der mittlern Bürger sich alsbald zum Gegensatz, darauf zum Uebergewicht der Geringeren, endlich zu einer Monarchie der Plebs umzuwerfen”; *Geschichten*, 222: ”Giebt es Einige, deren Kraft sich erst im Mißgeschick entwickelt, so werden dieß immer fromme, in der Tiefe gute und edle Menschen seyn. Welche dieß nicht sind, scheinen stark, so lang sie Glück haben; nicht länger.”

25. ”An Friedrich Perthes. Berlin, 12. Juni 1825” i *Das Briefwerk*, 84–85.

26. ”[Venezianische Relationen]” i *Aus Werk und Nachlass*, bd I, red. Walther Peter Fuchs (München och Wien, 1964), 237: ”Für mich wäre notwendig, das Ganze von Anfang bis zu Ende durchzunehmen.”

27. För en analys av Ranke och de diplomatiska källorna, se Gino Benzoni: ”Rankes favorite source: The Venetian relazioni: Impressions with allusions to later historiography” i Iggers och Powell (red.): *Leopold von Ranke*, 45–57.

28. ”An Heinrich Ranke. Am 23. November 1825” i *Das Briefwerk*, 92.

29. Se t.ex. Gwyn Prins: ”Oral history” i Peter Burke (red.): *New perspectives on historical writing* (Cambridge, 1993), 115.

30. Siegfried Baur: ”Die Freiräume der Historie. Anmerkungen zu Aufstieg und Fall der Historisch-politischen Zeitschrift Rankes” i Ulrich Muhlack (red.): *Historisierung und gesellschaftlicher Wandel in Deutschland im 19. Jahrhundert* (Berlin, 2003), 64.

31. ”[Deutsche Geschichte]” i *Aus Werk*, bd IV, 177.

32. Se t.ex. ”An Heinrich Ranke. Rom, 15.

November 1829" i *Das Briefwerk*, 203: "Man muß am Ende sagen: hierzu war ich berufen; hierzu bin ich da und geboren; hierin sind meine Leiden und Freuden, mein Leben und meine Bestimmung ist hier begriffen!"

33. "An das Domkapitel in Merseburg. Leipzig, am 7. Februar 1818" i *Das Briefwerk*, 4: "Einen Wunsch habe ich von frühen Jahren genährt, Einfluß zu gewinnen auf junge Herzen: die jungen Gemüter zu dem Begreifen des ewig Schönen, Guten, Göttlichen zu erziehen, zu bilden – genug, Lehrer der Jugend zu werden."

34. *Französische Geschichte*, andra uppl., bd I (Stuttgart och Augsburg, 1856), 3: "Mancherlei Kriege giebt es und mancherlei Heldenruhm; das vornehmste Lob gebührt denen, welche der Cultur der Menschheit durch siegreiche Waffen neue Schauplätze eröffnet und die Barbarei an bedeutender Stelle überwältigt haben."

35. *Französische Geschichte*, bd I, 121: "Das Geheimniß der Macht beruht darauf, daß beide in einander fallen."

36. *Französische Geschichte*, andra uppl., bd III (Stuttgart och Augsburg, 1859), 76: "Bei den meisten namhaften Menschen ist es ein lebhafter Eindruck, den sie in der Jugend empfangen [...] was ihre Lebensrichtung bestimmt hat."

37. *Französische Geschichte*, bd I, 295.

38. *Französische Geschichte*, bd I, 361: "Wie im Alterthum Athen nicht zu denken wäre ohne Sparta, Rom ohne Carthago, so ließe sich im sechzehnten und siebzehnten Jahrhundert Frankreich ohne den Gegensatz der spanischen Monarchie nicht denken noch verstehen."

39. *Französische Geschichte*, bd I, 420: "Man möchte sie mit Bomilkar und Hanno, oder mit zwei römischen Consuln vergleichen, die einander auf den Tod hassend gegen denselben Feind fochten..."

40. Förståelsesvägrigheterna som låg till grund för och besvarades av Schleiermachers hermeneutik spelade därmed en högst begränsad, om någon, roll i Rankes forskningspraxis; hos Schleiermacher kom texttolkningarna liksom all förståelse att involvera "en divinatorisk Akt der Kongenialität". Se Hans-Georg Gadamer: *Wahrheit und Methode. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*, andra uppl. (Tübingen, 1965), 172–185.

41. *Französische Geschichte*, bd I, 123.

42. *Französische Geschichte*, andra uppl., bd II (Stuttgart och Augsburg, 1857), 101: "Er zog Sackpfeife und Schalmei kunstmäßiger Musik vor..."

43. *Französische Geschichte*, andra uppl., bd IV (Stuttgart, 1862), 297: "Man sieht ihn gleichsam, den Blick auf die Landkarte geheftet, die Bewegungen der Heere begleiten; er erwägt das Verhältniß nicht nur der feindlichen Macht zu der seinen, sondern der einzelnen Abtheilungen der Truppen zu einander, die relative Stärke der verschiedenen Waffengattungen, jeden Mangel und die Mittel ihn zu ersetzen."

44. Orsaksanalyserna i de mest framträdande aspekterna av Rankes verk; tvärtom introducerar Ranke ofta händelser med "det hände" eller "det föll sig så att". Fenomenet har beskrivits i bl.a. Hans Schleier: "Geschichtstheorie und Geschichtsschreibung bei Leopold von Ranke" i Mommsen (red.): *Leopold von Ranke*, 117 f.

45. *Französische Geschichte*, bd II, 101.

46. "Dadurch, daß das Leben dem Menschen sich im auffassenden Geiste reflektiert, sich durch Beobachtung fixiert, wird es vor dem Untergange bewahrt und erlangt eine irdische Unterblichkeit." "Geschichte des Mittelalters" i *Aus Werk*, bd IV, 119. Se också "Geschichte der neuesten Zeit seit der Gründung der nordamerikanischen Freistaaten (bis 1791)]" i *Aus Werk*, bd IV, 457: "– alles, was Leben in sich hatte, so weit die historische Kunde reicht, lebt noch heute [...] nach dem Maß der Lebensfähigkeit, die es ursprünglich in sich trug."

47. Allan Megill: *Historical knowledge, historical error: A contemporary guide to practice* (Chicago & London, 2007), 54.

48. Gunter Berg: *Leopold von Ranke als akademischer Lehrer. Studien zu seinen Vorlesungen und seinem Geschichtsdenken* (Göttingen, 1968), 181–182.

49. Manfred Asendorf: *Geschichte und Parteilichkeit. Historisches Bewußtsein in Deutschland* (Berlin, 1984), 36.

50. *Aus Werk und Nachlass*, bd II, red. Theodor Schieder och Helmut Berding (München och Wien, 1971), 75. Se också "Geschichte des Mittelalters" i *Aus Werk*, bd IV, 119: "Wir müssen [...] die Geschichte rein als Objekt betrachten..."

51. Därför stod historikerns objektivitet inte heller i motsats till engagemang eller

inlevelse, vilket har noterats bl.a. i Rudolf Vierhaus: "Rankes Begriff der historischen Objektivität" i Reinhart Koselleck, Wolfgang J. Mommsen & Jörn Rüsen (red.): *Objektivität und Parteilichkeit* (München, 1977), 67: "Der Historiker nimmt sich zurück – nicht in Inaktivität. Er ist engagiert als Betrachter..."

52. Rankes landskaps- och naturmetaforik behandlas bl.a. i Uwe Hebekus: *Klios Medien. Die Geschichtskultur des 19. Jahrhunderts in der historistischen Historie und bei Theodor Fontane* (Tübingen, 2003), 43–86. Om historiskt bildspråk i allmänhet se Alexander Demandt: *Metaphern für Geschichte. Sprachbilder und Gleichnisse im historisch-politischen Denken* (München, 1978)

53. *Französische Geschichte*, bd II, 191: "Wir stehen in der Mitte der Jahrhunderte: wir hören gleichsam die verschiedenen Zeitalter ihre Stimme erheben, neben der hierarchischen Vergangenheit das Brausen einer demokratischen Zukunft."

54. Jordan: *Geschichtstheorie*, 100–101.

55. "Neueste Geschichte" i *Aus Werk*, bd IV, 158.

56. *Französische Geschichte*, bd I, VII–VIII. Se också "Parlamentarische Geschichte von England in neuerer Zeit" i *Aus Werk*, bd IV, 389: "nur den Gegenstand in seinem historischen Werden und Bestehen will ich auffassen: das Objektive desselben ohne Einmischung besonderer Tendenzen oder Velleitäten."

57. En utmärkt framställning av Rankes universalhistoriska tänkande är Ernst Schulin: "Universalgeschichte und Nationalgeschichte bei Leopold von Ranke" i Mommsen (red.): *Leopold von Ranke*, 37–71.

58. "An Heinrich Ranke. Rom, Anfang April 1830" i *Das Briefwerk*, 207.

59. I denna föreställning om historiskt och ohistoriskt fanns en likhet mellan Ranke och hans samtida, exempelvis Hegel (föreställningen har också haft sina sentida företrädare i historikerkåren; se t.ex. Hugh Trevor-Roper: *The Rise of Christian Europe* (London, 1965), 9–11). Det fanns emellertid också betydande skillnader mellan Rankes och Hegels föreställningar om universalhistoria; se Ernst Schulin: *Die weltgeschichtliche Erfassung des Orients bei Hegel und Ranke* (Göttingen, 1958), 275–281. Se också Werner Berthold: "Die Konzeption der Weltgeschichte bei Hegel und Ranke" i Mommsen (red.): *Leopold von Ranke*, 72–90.

60. *Französische Geschichte*, bd I, 149.

61. *Französische Geschichte*, bd IV, 564.

62. *Französische Geschichte*, bd I, 94: "Es liegt aber in der Natur der europäischen Verhältnisse, daß eine zum Uebergewicht aufstrebende Macht auch wieder starke Gegensätze hervorruft."

63. Iggers: *The German Conception*, 81.

64. Peter Hanns Reill har satt in Wilhelm von Humboldt och Ranke i deras samtida naturvetenskapliga och -filosofiska sammanhang; Humboldt, menar Reill, stod nära upplysningens vitalism och använde dess begrepp och metoder för att analysera historien; Ranke använde ett slags analys som liknade den som hade utvecklats av *die Naturphilosophen* och som också hade använts i historiska sammanhang av Friedrich Schlegel, Franz Bopp och Jacob Grimm. Trots dess originalitet och förtjänstfulla relativering av "historicismens" enhetlighet demonstrerar Reills tolkning i Rankes fall snarare en likhet än ett direkt inflytande eller en explicit intention från Rankes sida, och det är mer allmänt inte självklart att Rankes framställning av det förflytna verkligen kan beskrivas som "ett slags analys". Det som Reill tolkar som naturalistiskt inflytande – "important developments seem to take place by themselves, often without direct connection to specific occurrences" – kan lika gärna tolkas som ett förhållandevis svalt intresse för avsikts- och orsaksanalys. Peter Hanns Reill: "History and the life sciences in the early nineteenth century: Wilhelm von Humboldt and Leopold von Ranke" i Iggers and Powell (red.): *Leopold von Ranke*, 21–35; citat, 33

65. *Französische Geschichte*, bd II, 242: "Das Zarteste, Unfaßbarste, Mächtigste, Unüberwindlichste in menschlichen Dingen ist die Tendenz."

66. *Französische Geschichte*, bd I, 19.

67. Wolfgang Hardtwig: "Historismus als ästhetische Geschichtsschreibung: Leopold von Ranke" i *Geschichte und Gesellschaft* 23 (1997), 108.

68. "[Neueste Geschichte]" i *Aus Werk*, bd IV, 127.

69. Uttrycket lånat av David Reynolds: *One world divisible: A global history since 1945* (London, 2000), 702.

70. För en jämförelse av Hegels och Rankes historiska "grunderfarenheter", se Berthold: "Die Konzeption" i Mommsen (red.): *Leopold von Ranke*, 80–82.

71. Se t.ex. talen "Die Vorstellungen der Griechen, Römer und Deutschen von dem Ideal der Erziehung" (1818) och "Über die Wechselwirkung zwischen Staat, Publikum, Lehrern und Schülern in Beziehung auf ein Gymnasium" (1824) i *Aus Werk und Nachlass*, bd III, red. Walther Peter Fuchs (München och Wien, 1973), 484–497 resp. 609–627.

72. "Ueber die Verwandtschaft und den

Unterschied der Historie und der Politik" i *Sämmtliche Werke*, tredje uppl., bd 24 (Leipzig, 1877), 285: "Eben nach diesem aber suchen wir mit Hülfe der Geschichte vorzudringen; ganz und gar in dem Streben nach diesem Erkennen bewegt sie sich. Wer möchte da fragen, ob dies nützlich sei oder nicht? Er genügt, zu erkennen, daß ein solches Wissen, wenn irgend ein anderes, zur Vollkommenheit des menschlichen Geistes gehört."